

STRÁŽ PŘÍRODY Z POHLEDU AOPK ČR

ONDŘEJ VÍTEK

Mgr. ONDŘEJ VÍTEK, Ph.D.

V roce 2003 nastoupil na tehdejší Správu chráněných krajinných oblastí ČR, kde pod současným jménem Agentura ochrany přírody a krajiny ČR pracuje dodnes. Ve volném čase působí jako dobrovolný strážce přírody v Praze a v CHKO Český kras, stráží přírody věnuje i svůj soukromý projekt MalýStrážce.cz. Je značkařem KČT a předsedou Značkařského obvodu Český Krumlov. Je také certifikovaným lektorem interpretace pro průvodce Interpret Europe a programu Leave No Trace.

Stráž přírody je tradiční, ale možná i proto poněkud rozpačitou, součástí státní ochrany přírody. Výstižně se říká, že stráž přírody je prodlouženou rukou i očima orgánu ochrany přírody. Strážce přírody i zpravodaj jsou úřední osobou, a to bez ohledu na to, zda jsou zaměstnancem příslušného úřadu, nebo jen dobrovolným spolupracovníkem. Územní působnost strážce přírody není omezená na chráněná území, strážci přírody a zpravodajové pod krajskými úřady mají kompetence například k druhotvé ochraně i mimo chráněná území. Jedinými plochami, kde stráž přírody nemůže být ustanovena, jsou vojenské újezdy. Mírumilovný výkon strážce přírody se v ČR velmi liší od obrazu wildlife rangerů, kteří svádějí ozbrojené boje s pytláky slonů či nosorožců v Africe či jihovýchodní Asii.

Přesto se setkáváme s případy, kdy se neozbrojení čeští strážci přírody stávají terčem fyzických útoků, zejména ze strany bezohledných návštěvníků přírody nedodržujících zákonem stanovená pravidla. Panuje většinová shoda na tom, že hlavní obecné cíle strážce přírody jsou dva: 1/ ochránit přírodní jevy a hodnoty před přímým záporným vlivem lidí a 2/ pomoci veřejnosti k poznání přírody, aniž by tím příroda nadměrně trpěla. Z toho je zřejmé, že snahou strážce přírody (a celé ochrany přírody) nemůže být prosté bránění přístupu veřejnosti do přírody a interakci s ní. I když je stráž přírody legislativně postavená na jednorázových aktech, její účinnost spočívá v jejich dlouhodobém efektu. Represivní složka činnosti tak nesmí převažovat nad výchovným aspektem.

POJMOSLOVÍ

Stráž přírody pro potřeby tohoto článku chápeme jako zákonný nástroj či soubor činností. Zákon č. 114/1992 Sb. v platném znění (dále jen „ZOPK“) však pojem „stráž přírody“ používá i jako označení fyzické osoby ustanovené orgánem ochrany přírody do funkce strážce přírody nebo zpravodaj – z důvodu lepší srozumitelnosti ale pro osoby používáme výraz „člen strážce přírody“.

Strážce přírody je funkce ustanoveného člena strážce přírody, která jej opravňuje k využívání pravomocí uvedených v § 81 odst. 7: zjišťovat totožnost přestupců, ukládat pokuty příkazem na místě, vstupovat na cizí pozemky, zadržet osobu, zastavit vozidlo a požadovat součinnost policie (zjednodušené formulace). Těmito pravomocemi strážce disponuje bez ohledu na to, zda stráž přírody vykonává jako zaměstnanec či jako dobrovolník.

Profesionální strážce přírody je ten, kdo stráž přírody vykonává jako zaměstnanec a za stráž pobírá plat. Podle nejpřísnějšího výkladu musí stráž přírody tvořit 100 % jeho úvazku (pracovní náplně) a musí být zaměstnancem úřadu, který ho strážcem ustanovil. Mírnější výklady mohou považovat za profesionální strážce přírody i zaměstnance jiných organizací (např. v NPR Adršpašsko-teplické skály vykonávají stráž přírody zaměstnanci Technických služeb Adršpach ustanovení strážcem přírody od AOPK ČR), sezónní pracovníky hrazené z projektů či dotačních programů a ty, kteří mají v pracovní náplni i jiné činnosti.

Strážce – zaměstnanec AOPK ČR má v současné situaci spíše charakter dobrovolníka. Jde o zaměstnance AOPK ČR, který je zároveň ustanovený strážcem přírody. Činnosti strážce přírody vykonává buď nahodile během návštěv terénu prováděných prvotně za jiným účelem, nebo ve svém volném čase.

Zpravodaj musí podobně jako strážce přírody splňovat všechny povinnosti podle § 81 a 81a ZOPK. Nemá ale oprávnění pro výkon pravomocí podle § 81 odst. 7 ZOPK. Všichni zpravodajové jsou dobrovolníci.

HISTORICKÉ KOŘENY

Základ stráže přírody, aniž by přitom použil tento výraz, položil už zákon č. 40/1956 Sb. Ten v § 14 zavedl pozice dobrovolných pracovníků státní ochrany přírody, a to ve funkci okresních konservátorů a také zpravodajů jako jejich místních spolupracovníků. To ještě spadala ochrana přírody pod Ministerstvo školství a kultury, což nám připomínají i některé stále platné vyhlášovací předpisy chráněných území. Zákon č. 114/1992 Sb. tento model přejal prakticky beze změn, jen agendu zařadil pod nové Ministerstvo životního prostředí (dále jen „MŽP“), zavedl pojem „stráž přírody“ a formulací „Okresní úřady a správy ustanovují stráž přírody zejména z řad dobrovolných pracovníků“ umožnil i profesionální výkon stráže přírody. S koncem roku 2002 přešli okresní strážci přírody a zpravodajové pod krajské úřady, a to často aniž by si to příslušný krajský úřad vůbec uvědomil. Napak přesun kompetencí ze správ CHKO na Agenturu ochrany přírody a krajiny ČR (dále jen „AOPK ČR“) od roku 2015 (Pelc a Hůlková 2015) usnadnil výkon stráže přírody stejnou osobou ve více CHKO a posílil metodické vedení stráže.

ORGANIZACE STRÁŽE PŘÍRODY NA AOPK ČR

Úkoly v organizaci stráže přírody uvádí organizační opatření ředitele č. 67. Vrcholná organizace a metodické vedení jsou zakotvené na ústředí, za organizaci a výkon stráže přírody v terénu pak zodpovídají ředitelé regionálních pracovišť. Základní návody a postupy používané ve strážce přírody popisují Metodické listy AOPK ČR č. 25.

Na ústředí je jeden koordinátor, u něhož činí stráž přírody jen část pracovní náplně. Kromě metodického vedení zajišťuje výrobu a distribuci odznaků, průkazů a nášivek na regionální pracoviště. V závislosti na finančních možnostech AOPK ČR také plánuje, pořizuje a distribuuje oděvy, další vybavení nebo organizuje vzdělávání. Zpravidla jednou ročně pořádá odborné setkání regionálních koordinátorů stráže přírody, kam jsou zvaní i zástupci MŽP a koordinátoři správ NP a krajských úřadů a kde se diskutuje a sladuje metodický přístup. Jednou ročně také většinou organizuje celostátní setkání strážců, kde se setkávají strážci přírody i zpravodajové z různých koutů republiky za účelem zvyšování kvalifikace a výměny zkušeností.

Na regionálních pracovištích (dále též jen „RP“) se strážce přírody věnuje jeden či více regionálních koordinátorů (např. na RP Střední Čechy je jeden koordinátor pro CHKO Blaník, Brdy, Český kras a Křivoklátsko i příslušné NPR a NPP, zatímco na RP Jižní Morava jsou samostatní koordinátoři pro CHKO Moravský kras a Pálava). Jejich úkolem je především komunikace s členy stráže přírody i novými zájemci, jejich evidence a pravidelné setkávání nejméně jednou ročně spojené s předáváním aktualit v legislativě i v místních poměrech.

V dřívějších dobách byla funkce zpravodaje využívána povinně pro nové zájemce, aby nejprve zpravidla po dobu dvou let prokázali hloubku svého zájmu a nabrali dostatek zkušeností pro efektivní komunikaci s veřejností včetně ukládání pokut. Povinnost už dnes neplatí, a tak některá pracoviště kvůli usnadnění administrativy ustanovují zájemce, kteří úspěšně splnili všechny zákonné požadavky, rovnou do funkce strážce přírody. Z praktických důvodů vznikla funkce „čekatel“, která je neformálním označením uchazeče od chvíle, kdy projeví zájem o ustanovení, do okamžiku, než je ustanoven strážcem či zpravodajem. V praxi tedy funkce čekatele nahrazuje účel ověření zájmu a kvality. Funkce zpravodaje však i nadále zůstává vhodná a na některých pracovištích využívána pro osoby, u kterých přetrvávají pochybnosti o úrovni komunikačních dovedností, nebo pro ty, kdo o výkonné pravomoci strážců nestojí a svůj přínos ochrany přírody vidí spíše v úrovni sběru dat o přírodě (např. nálezová data i z míst veřejnosti nepřístupných) či jejím nejen návštěvnickém využívání, případně v provázení exkurzí či šíření osvěty.

POČTY ČLENŮ STRÁŽE PŘÍRODY NA AOPK ČR

AOPK ČR nevede centrální evidenci členů stráže přírody. Počty jsou tak aktualizované jednou ročně, a to k 31. 12. předešlého roku. Výsledky se veřejnost dozvídá v [roční zprávě AOPK ČR](#). Počty na konci loňského roku udává následující tabulka. Zobrazené

počty jsou souhrnné a v praxi tak nastává, že stejná osoba ustanovená strážce přírody ve dvou různých CHKO je započítána dvakrát. Dosud však taková situace nenastává častěji než v jednotkách případů.

Požadavkem je, aby pro každé místo v kompetenci AOPK ČR byli ustanoveni aspoň dva strážci přírody. Důvodem je, že strážce přírody může některé případy řešit efektivněji než běžný zaměstnanec. Jde zejména o ukládání pokut příkazem na místě a pozastavení rušivé činnosti.

MOTIVACE ZÁJEMCŮ A ČLENŮ STRÁŽE PŘÍRODY

Zájemci se do stráže přírody hlásí z různých důvodů. Průzkum, který jsme provedli v roce 2017, potvrdil, že ani mezi ustanovenými členy stráže přírody nebývá ochrana přírody hlavním smyslem života. To je samozřejmě zcela v pořádku. Někteří však v anonymním dotazníku přiznali, že hlavní motivací je pro ně možnost pohybu a fotografování i v místech se zákazem vstupu (NPR). Nezřídka se stává, že zájemce není ustanoven, i protože se projeví jeho sklony k povýšenému chování (moci legálně „buzerovat“ ostatní) nebo snaha získat převahu v sousedských sporech týkajících se například vjezdů vozidel nebo péče o zeleň. U většiny zájemců je naštěstí motivace vhodná – pomoci přírodě a posílit její ochranu. Dobrým impulzem bývá také vzor v podobě jiného strážce přírody.

Představa zájemců o tom, jak ve strážce přírody pomohou její ochraně, se liší. Někdo upřednostňuje komunikaci s lidmi, jiný sběr dat, další ekologickou výchovu, někoho baví provázet exkurze a dalšího praktická opatření ve skupině stejně smýšlejících lidí. Pokud zájmy konkrétního člena spadají mezi potřeby daného pracoviště, nemá smysl ho nutit do jiných činností.

Smutné je, že představa o tom, jak strážce přírody může efektivně zabránit poškození přírody, po ustanovení členem stráže přírody často rychle bere za své. Efektivita oprávnění, kterými strážci přírody disponují, je přímo závislá na dovednostech v efektivní komunikaci. Kdo má

Počet (31. 12. 2022)	celkem	změna 22/21	nových
dobrovolných strážců	230	-18%	11
zpravodajů	54	-5%	5
strážců-zaměstnanců	49	0%	2
čekatelů	52	-16%	N/A

Zbyněk Sovík je příkladem strážce-zaměstnance v Poodří. Při mapování mokřadů s pomocí dronu má na sobě uniformu, kterou jsme nabídli i neaktivnějším dobrovolným strážcům přírody. Foto Archiv AOPK ČR

tyto dovednosti na vysoké úrovni, dokáže dosáhnout změny i jako řadový občan a nepotřebuje k tomu funkci strážce přírody. Naopak zákonná oprávnění jsou dosti „bezzubá“, jejich vymáhání bez přítomnosti policie bývá u přestupců agresivních či neochotných spolupracovat obtížné. Na druhou stranu, konfliktních přestupců není většina, a pokud je strážce komunikačně zdatný nebo aspoň statné postavy, budí zasloužený respekt i se slabšími pravomocemi. Účinnější jsou i služby ve dvojicích.

Podle výše zmíněného průzkumu je řada věcí, které členům stráže přírody motivaci oslabují nebo brání vyšší aktivitě. Zejména jde o nedostatek času a také o neznalost, neochotu až aroganci veřejnosti. Na třetím místě je již diskutovaná vymahatelnost zákonů. Méně často se objevují obtížná doprava, nedostatečné vybavení a nadměrná byrokracie. Tradičně se objevují stížnosti na absenci uniforem. Ruku v ruce s nimi se však objevuje i neochota podřídit se zásadám jednotného vzhledu

ošacení (cit.: „Ošatit nás, ale ne jako své zaměstnance (košile=hrůza), mikinu můžu pochválit!“).

MOTIVACE PRACOVÍŠŤ

Na stráž přírody lze nahlížet jako na bezplatnou pomoc s plněním méně odborných úkolů v terénu. Tento pohled převažuje a posilují ho i opakované požadavky na snižování výdajů na státní zaměstnance, které se v několika vlnách citelně dotkly i ochrany přírody. Současným zaměstnancům zbývá minimum prostoru na práci s veřejností v terénu, pokud nejde o terénní šetření spojené se žádostmi nebo správním řízením. Stráž přírody tak úřadům přináší důležité údaje o stavu přírody a naopak v terénu aplikuje požadavky zejména na chování uživatelů přírody (návštěvníků, ale také místních obyvatel, hospodářů a investorů).

Kromě těchto přínosů zvažují úřady i náklady – zejména čas, který je nutné věnovat koordinaci činnosti členů stráže přírody, aby jako „neřízené střely“ nepřinášeli

více problémů, než je jejich reálný přínos. Stráž přírody musí být vhodným způsobem akceschopná samostatně, aby byla úřadu skutečnou pomocí. Tyto obavy a některé nedobré zkušenosti odrazují některé vedoucí od využívání stráže přírody v širším měřítku.

Stráž přírody ale může být viděna i jinou optikou, kdy je nikoli prostředkem, ale objektem práce s veřejností. Kromě jednorázových úkonů a akcí se snaží AOPK ČR zformovat i skupinu příznivců, kteří se opakovaně účastní akcí, šíří pozvánky či se jinak dle svých možností a představ aktivně zapojují do ochrany přírody. Jednou z forem takového zapojení, a nebojme se ji nazvat vrcholnou, může být právě stráž přírody. V tomto ohledu může být stráž přírody vnímaná jako vrcholné stadium postoje osobnosti k ochraně přírody, pokud využijeme marketingový model see-think-do-care (Kaushik 2013).

ČINNOSTI STRÁŽE PŘÍRODY

Pokud bychom měli laikovi, který o strážích přírody nikdy neslyšel (a takových lidí je na akcích pro veřejnost, kterých se opakovaně účastním s agenturním stánkem, většina), jednoduše vysvětlit její roli, mohli bychom snadno sklouznout k paralele „taková zelená policie“. Jak jsem už ale zmínil v úvodu, represivní činnost stráže přírody nesmí převážit nad výchovnou složkou činnosti. A tím se právě stráž přírody od policie významně odlišuje. Policie ČR se snaží heslem „Pomáhat a chránit“ stavět v očích široké veřejnosti do role, která je a musí zůstat stráží přírody vlastní. I US National Park Service spadající pod ministerstvo vnitra popisuje úlohy strážců přírody podstatně širěji, než je pouhé vymáhání práva (např. Gartner et al. 1999). Zatímco ZOPK dává strážcům přírody jasně vyjmenované pravomoci, základní rámec toho, co všechno spadá do oboru činnosti členů stráže přírody, nastiňuje vyhláška č. 395/1992 Sb., v platném znění. Ačkoli by si stráž přírody bezesporu zasloužila podrobnější právní rámec, je pojednaná pouhými šesti odstavci jediného paragrafu (20) vyhlášky. Podle něj „Stráž přírody zajišťuje strážní, kontrolní, informační, výchovné, případně odborné činnosti...“.

Jakkoli je tento výčet široký, ignoruje i další běžnou součást stráže, kterou je technická péče o návštěvnickou infrastrukturu,

potažmo i další managementová opatření. Možná tak vychází ze situace, kterou jsem poznal např. v KRNP, kde se terénní personál ochrany přírody (tedy mimo úsek péče o les) dělí na strážce přírody a cestáře. Pokud by úřad měl k dispozici terénní pracovníky pro drobnější technické činnosti, jistě by na to nemusel „plýtvat“ kapacitami kvalifikované stráže přírody. Nicméně zvládání technických činností dává členům stráže přírody širší a praktičtější pohled na věc, navíc jsou právě tyto činnosti v očích veřejnosti „tou pravou ochranou přírody“, díky čemuž vidí strážce přírody kladněji. Představit jmenovitě všechny činnosti stráže přírody by bylo nad možný rozsah tohoto článku. Rád tedy odkážu na jejich utříděný slovní i obrázkový přehled, který podávám [na svých internetových stránkách](#).

MĚKKÉ DOVEDNOSTI PRO STRÁŽ PŘÍRODY

Stejně jako úředníci AOPK ČR musejí svá rozhodnutí správně odůvodnit, musí i stráž přírody vycházet z vyhodnocení, čím určité jednání může přírodě či krajině škodit. V úvahu musejí její členové brát jak porovnání kladných a záporných vlivů daného jednání, tak srovnání s vlivy dalších činností, které se v přírodě odehrávají. K běžným otázkám tak patří třeba „čemu vadí můj stan s ohýnkem, když o kus dál probíhá lesní těžba a celý povrch je tam úplně přeoraný?“. Vnímání skutečnosti v souvislostech a porozumění potřebám přírody, její ochrany i návštěvníků a dalších uživatelů je tak nezbytným předpokladem efektivní komunikace jako základní dovednosti ve stráži přírody. Komunikace z různých pohledů je tak obsahem řady školení, která AOPK ČR v posledních letech zajišťuje pro své zaměstnance i dobrovolné členy stráže přírody. I tak bohužel u některých členů stráže přírody přetrvává přístup „je to zákonem zakázané, tak není o čem debatovat“.

Pro stráž přírody jsou velmi přínosné i techniky interpretace. Ta učí, co a jak lidem říkat, abychom dosáhli zamýšleného cíle. Kurzy pro interpretační průvodce absolvovala již řada strážců. I když ne všichni využijí znalost, jak připravit zábavnou vycházku do přírody tak, aby účastníci odcházeli s odhodláním navštívené místo chránit, principu toulavé interpretace může využít

každý, kdo potřebuje „tady a teď“ ukázat, co by mohlo očím návštěvníka uniknout, a co přitom ukáže na smysl ochrany přírody.

Stejně jako interpretace i technika WISDOM pro strážce má původ v USA. Je to vlastně jednoduchý postup, jak v interakci s člověkem nevědomě poškozujícím přírodu dosáhnout žádoucí změny chování. A to nejenom pro daný případ, ale dlouhodobě. Ulehčující přitom je, že WISDOM značí nejenom strážcovskou „moudrost“, ale jsou to také počáteční písmena jednotlivých kroků v postupu interakce s návštěvníkem. Podrobněji se s ním můžete seznámit na záznamu přednášky Ralpha Swaina pro [European Wilderness Society](#), ke kterému jsem dodal české titulky.

POTŘEBUJÍ ČEŠTÍ STRÁŽCI SLUŽEBNÍ ZBRAŇ?

Tato otázka opakovaně vyvstává v souvislosti se zákonnými oprávněními stráže přírody. AOPK ČR zastává názor, že služební zbraň není vhodným vybavením stráže, která je postavená primárně na dobrovolných spolupracovnících. Samozřejmě, pokud má člen stráže přírody vlastní legálně drženou zbraň a umí s ní zacházet, nic mu nebrání v tom, aby ji na svou

sebeobranu v krizových situacích měl u sebe i při strážní službě. To se hodí například pro ty dobrovolníky, kteří jsou zaměstnání u policie. Plýtvat vzácným časem dobrovolníků (často mají pro stráž k dispozici třeba jen 10 dní za rok) na kurzy zacházení se zbraní by bylo neúčelné. A zbraň v rukou nepřilíš zkušeného držitele by se snadno mohla obrátit proti němu. Dáváme proto před „olovem“ raději přednost kurzům interpretace, komunikace, vyjednávání a dalších měkkých dovedností.

POTŘEBNÉ ZMĚNY VE STRÁŽI PŘÍRODY

Přestože nedávno získali strážci možnost zastavovat vozidla, přetrvává několik požadavků na rozšíření oprávnění, z nichž některá by byla vhodná i pro zpravodaje. Velmi přínosné by bylo zákonné zakotvení možnosti používat osobní kamery při styku s veřejností – z praxe je ověřen jejich přínos v omezování konfliktního jednání. Bez konkrétního oprávnění ale přetrvává obava ve vztahu k ochraně osobních údajů.

Pro strážce by byla vhodná i možnost kontrolovat obsah vozidla a zavazadel obdobně, jako tomu je u myslivecké stráže.

Z nouze ctnost: Igráček neumí ohnout ruku v lokti, aby se sám podíval dalekohledem. Strážci přírody Jirkovi tak nezbyvá, než aby dalekohled podal návštěvníkům a nechal je z bezpečné vzdálenosti sledovat oranžový klenot našich lesů – rysa. Nevědomky tak vytvořil klasický „interpretační trojúhelník“: místní dědictví – průvodce – účastníci. Foto Ondřej Vítek

Již v roce 2017 byla na celostátním setkání strážců přírody v Beskydech hlavním tématem interpretace jako soubor technik k dosažení vhodných postojů a chování návštěvníků přírody. Ing. Ladislav Ptáček ze Sdružení pro interpretaci místního dědictví ČR ji představil jak přednáškou, tak i praktickými postřehy během terénní exkurze do pralesa Mionší. Foto Ondřej Vítek

odpadků či odpadu – to je řešeno zákonem o odpadech, ke kterému ale stráž přírody nemá žádné pravomoci. Zákaz se přitom do ZOPK dostal u národních parků, tak snad se to podaří i u ostatních částí přírody.

Nejpalčivější potřebou jsou ale pro AOPK ČR profesionální strážci. Dlouhodobě se na ně snažíme získat mzdové prostředky a tabulková místa, zatím marně. Profesionální strážci by přitom mohli být snadno přítomní tam a tehdy, kde a kdy je to potřeba. Měli by také řádově větší prostor se vzdělávat a koordinovat práci dobrovolníků. Efektivita terénní ochrany přírody v CHKO by tak výrazně stoupla.

I stráž přírody bojuje s pytláky a z přírody či naopak do ní veřejnost občas vozí roztočivné věci. Strážce má sice oprávnění „zadržet“ osobu do příjezdu policie, chybí

ale možnost omezení osobní svobody, bez níž není zadržení bez součinnosti přestupce uskutečnitelné. V CHKO je také legislativně nedotažené postihování odhazování

LITERATURA

Gartner R., Gartner B., Haddock P. (1999): *Exploring Careers in the National Parks (Updated Edition)*. Rosen Publishing Group, 128 p.

Kaushik A. (2013): *Occam's Razor*. Online (18. 9. 2023), <https://www.kaushik.net/avinash/see-think-do-content-marketing-measurement-business-framework/>.

Pelc F., Hůlková J. (2015): *Agentura ochrany přírody a krajiny ČR v novém kabátě*. *Ochrana přírody*, 1/2015, str. 26-29.